

mu způsobu uvažování určitou, Fulkou vybranou oblast nazírání na svět a zároveň oblast svět vytvářející – umění.

Barša s Fulkou přistupují k Foucaultovým textům z různých stran. Fulkova interpretace začíná u textu samotného, čímž se ale nevyhne úskalí čtení příliš konkrétního. Barša ohledává Foucaulta z pozice kontextu, čímž ale snadno dojde k tomu, že Foucault se místo centrem pozornosti stane jen zmínkou „mimochodem“, jedním v linii Nietzschevých pokračovatelů. Střet popsaných přístupů je zajímavý, otázkou zůstává, zda mezi otevřenými čepeli není namísto obklíčené podstaty, zvolené interpretující vůlí, jen prázdný prostor, který „zaplňují donekonečna zmnožované významy“ (s. 37).

Kniha spíše rozšiřuje Foucaultovy interpretace toho, čím by se politika nebo estetika zabývat mohly, než by analyzovala podstatu těchto interpretací. Proto se paradoxně (paradoxně vzhledem k ambici knihy) dozvídáme více o Bataillovi, Kloskowskim či Blanchotovi, Nietzschevi či Kantovi než o samotném Foucaultovi. Co se však skrývá za tímto materiálem, který by si mohly jak předtím politika, tak nyní estetika přivlastnit? A ještě spíše než co se skrývá za materiálem – co lze získat pomocí Foucaultem takto nabízeného prostředku? Podstatu Foucaultova vysoce specifického, a proto fascinujícího nazírání se bohužel v tomto prvním původním příspěvku u nás podařilo zachytit jen částečně.

Marta Svobodová

Jana Vobecká: *Populační vývoj Židů v Čechách v 19. a první třetině 20. století. Společenské a hospodářské souvislosti*
Praha, Národohospodářský ústav
Josefa Hlávky 2007, 149 s.

O vývoji židovské populace v Čechách se nejčastěji mluví a povytce téměř výhradně i píše zejména v souvislosti s tragickými

událostmi druhé světové války. Přitom dějiny Židů na našem území jsou neskonale delší a plné řady pozoruhodných epizod. O některých z nich jsme přitom informováni velmi nedostatečně, což se výrazně týká i tak elementárních záležitostí, jako jsou demografické a sociální charakteristiky Židů žijících v českých zemích v období tzv. emancipace (které počíná josefínskými reformami v 80. letech 18. století) a době následné. Kniha Jany Vobecké, která vychází z diplomové práce obhájené v roce 2004 na katedře demografie Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy v Praze, tudíž zaplňuje výraznou mezeru, a to navíc velmi erudovaným způsobem.

Text knihy obsahující šest hlavních kapitol se rozpadá do několika rozsahem i kvalitou různorodých částí. V úvodních kapitolách autorka formuluje svá metodologická východiska, časoprostorové zaměření práce, pramennou základnu a stručně nastiňuje dějiny Židů v Čechách (s. 13–34). Jádrem a bezesporu nejcennější částí práce je minuciózní analýza populačního vývoje židovského obyvatelstva (s. 35–87), následovaná o něco slabší kapitolou věnovanou popisu jeho společenských a ekonomických charakteristik (s. 89–105), u které se nemohu zbavit dojmu (mj. díky jinde necitované literatuře a poněkud odlišné struktuře), že byla k původnímu textu práce dodatečně přilepena, aby jinak čistě demografická práce lépe zapadla do edice Národohospodářského ústavu Josefa Hlávky. Knihu uzavírá stručný závěr (s. 107–110), seznam pramenů a literatury a v neposlední řadě množství příloh (s. 115–145), které přinášejí podrobná data komentovaná ve vlastním textu či detailním popisem užitých metod demografické statistiky dávají korektně nahlédnout do autorčina metodického instrumentáře.

Jednotlivé kapitoly a podkapitoly analytické části práce zachovávají jednotnou strukturu, autorka vždy nastíní obecný kontext problému, následuje (graficky odlišená) pasáž o použitých zdrojích dat pro

dále prezentované konkrétní rozboru a konečně téměř každý z dílčích oddílů knihy je zakončen opět graficky odlišeným shrnutím. Taková struktura je sice na první pohled velmi přehledná (byť možná až příliš učebnicově polopatická), avšak méně důkladného čtenáře by mohla svádět jen ke čtení tučně tištěných souhrnů, které na rozdíl od jím vždy předcházejících pasáží příliš neproblematizují a přinášejí často silně schematizující tvrzení.

Podívejme se nyní na některé pasáže práce podrobněji – a budiž hned na začátku opět zdůrazněno, že recenzent považuje knihu jako celek za průkopnickou a velmi kvalitní a uvedené připomínky jsou často spíše námětem pro další výzkum než bezprostřední kritikou textu Jany Vobecké či se zaměřují na některé speciální otázky.

V úvodu práce si autorka zúžila výzkumné pole na Židy v historických hranicích Čech, s čímž nelze než souhlasit, zvlášť když se dále nevyhýbá ani potřebným srovnáním např. s Moravou či dalšími regiony. Poněkud spornější je časové vymezení práce, které sice na s. 14 autorka zdůvodňuje „historickými“ a „demografickými“ příčinami, nicméně silný důraz na 2. polovinu 19. století až 30. léta 20. století a jen občasné exkurzy do starší doby se zdají být způsobený spíše (či výhradně?) heuristickými limity díla (k pramenné základně viz níže). Naproti tomu k užité metodologii – tedy důsledné aplikaci „klasických demografických postupů kvantitativní analýzy“ (s. 14) nelze mít námitek, snad lze dodat jen tolik, že k detailnímu poznání zejména společenských a ekonomických aspektů života Židů v Čechách bude nutné zjištěná data ještě dalekosáhle doplnit dalším historickým, historicko-antropologickým a historicko-sociologickým výzkumem.

Aplikovaná metodologie nicméně donutila Janu Vobeckou rezignovat na hlubší promýšlení otázek emické perspektivy židovství – předmětem analýzy (Židem) je pro ní v celé práci prostě ten, kdo je takto označen státní statistikou, navíc doporu-

plně evidující osoby izraelského vyznání a osoby židovské národnosti. Vzhledem k tomu, že práce se zabývá dobou intenzivního formování skupinových (etnických, národních) identit, tedy procesem sotva jednoznačně kvantitativně postižitelným, nezbyváá než opět poukázat na nutnost dalšího rozšiřování pramenné základny i teoretických konceptuálních rámců. Rozšiřování, které by (snad) pomohlo řešit zapeklité situace, do kterých se autorka dostává potřebujíc rozhodnout, kdo Žid je a kdo není, když rozebírá složitou problematiku smíšených sňatků, konverzí atd., i vyhnout se mimořádně nešťastnému pojmu zavanejšímu etnickým ultraprimordialismem „etnický Žid“ (s. 52) či zmínce o „podvědomém pudu“ (s. 104).

Konečně posledním – a nejzvětralejším – ze základních stavebních kamenů knihy Jany Vobecké je kromě metodologie, tematického a časoprostorového vymezení samozřejmě pramenná základna. K té se autorka podrobně vyjadřuje na s. 21–24 a pak i v opakovaných pramenných exkurzech v rámci dílčích kapitol. Přes fenomenální množství dat, které podrobila analýze, a délce období, jemuž se věnovala, nelze nevidět, že jediným zdrojem informací byly Janě Vobecké pouze a jen publikované výsledky sčítání lidu, statistické ročenky, případně (v dosti omezené míře) sekundární literatura. Omezení se na vydané statistické práce jednak, jak již bylo zmíněno, zásadně limituje časový rozsah zpracovávané problematiky i spektrum řešených problémů, jednak částečně diskvalifikuje platnost předkládaných zjištění.

Autorka sice zcela správně vnímá vzájemnou nekomplementárnost použitých pramenů a dokázala se s ní i s dalšími problémy i za pomoci dosti náročných výpočtů vypořádat, avšak – až na dílčí náznaky – zdá se mi, nedostatečně problematizuje samotnou relevanci analyzovaných dat. Opravdu lze údajům v oficiálních statistikách habsburské monarchie, a to i v mladší době beze zbytku důvěřovat? Jak velká

mohla být zkreslení? Nemohou se údaje např. o počtech Židů žijících v Čechách lišit o stovky, či dokonce tisíce osob, a kterým směrem? A nemělo by smyslu mnohem intenzivněji zdůrazňovat, že největším přínosem práce – o kterém vůbec nepochybují – jsou zachycené relativní ukazatele, obecněji trendy vývoje, spíše než pochybná absolutní data? A konečně, což je možná nejzávažnější, nestálo přeci jen za pokus ověřit údaje oficiální statistiky studiem matrik? Jistě by jej nebylo možné provést systematicky pro celé sledované období ani pro celé Čechy, ale i dílčí sondy, jak ukázala na téměř totožné problematice Ludmila Nesládková (*Reprodukce kulturně odlišných skupin obyvatelstva jižní Moravy v novověku na příkladu křesťanů a židů*. Praha: Česká demografická společnost 2003), by jistě dokázaly ledasco napovědět. Z pramenů, které se dále doslova nabízejí, pak autorka zcela ignorovala (ačkoliv o jejich existenci, jak z práce vyplývá, dobře ví) veškeré speciální soupisy Židů z 18. a počátku 19. století, což je zarážející zejména s ohledem na skutečnost, že část soupisů i z nich zjištěná statistická data již byla publikována (srov. Rudolf Sander. „Počty Židů v Čechách v 18. a na počátku 19. století.“ *Sborník archivních prací* 2002, 52 (2): 521–590).

Úvodní historicky zaměřené pasáže (s. 25–34) pojala Jana Vobecká jako vypořádání se s nutným zlem. Jsou postavené téměř výhradně na práci Tomáše Pěkného (*Historie židů v Čechách a na Moravě*. Praha: Sefer 2001), odkud autorka poněkud nešťastně (viz pozn. 33, 36, 37, 40, 41, 51, 55) přebírá i odkazy na další literaturu. Ve třetí kapitole tak čtenář nenalezne vůbec nic nového a zajímavého, ba někdy spíše až matoucí a upřilíšněná tvrzení – např. na s. 26 by tak mohl nabýt dojmu, že ve městech jako Plzeň či České Budějovice Židé od svého vypovězení v 16. století až do 2. poloviny 19. století nežili. Soupisy Židů z poslední třetiny 18. století ale ukazují, že i v „zakázaných“ lokalitách se menší židovské komunity již v této době nacházely.

Neatraktivnost úvodních oddílů práce však autorka čtenářům bohatě vynahradí hned v následující čtvrté kapitole „Analýza populačního vývoje židovského obyvatelstva v Čechách“ (s. 35–87). Ta je brilantním způsobem věnována analýze širokého spektra demografických charakteristik židovského obyvatelstva Čech s důrazem na druhou polovinu 19. a první třetinu 20. století. Autorka v této části knihy přehledně předkládá obrovské množství detailních informací mj. o počtu a rozmístění židovského obyvatelstva; jeho struktuře dle pohlaví, věku a rodinného stavu; sňatečnosti a rozvodovosti; přirozené měně – plodnosti, úmrtnosti a příčinách úmrtí; přirozeném přírůstku a migracích Židů. Publikace je doslova nabitá daty, z nichž mnohá vrhají zcela nové světlo na dějiny Židů v Čechách. Z těchto poznatků je třeba vyzdvihnout např. závěry autorčiny podrobné analýzy plodnosti, která vede k zásadnímu zjištění, že (nejen) tato demografická charakteristika nevyčleňuje Židy v Čechách ve zkoumané době jako etnickou/náboženskou skupinu, nýbrž jako skupinu sociální či socio-profesní a řadí je zejména po bok středních městských úřednických vrstev (s. 63–64).

Škoda jen, že mnohá zjištění Jana Vobecká jen suše konstatuje. V práci tak nalézáme mnohé zajímavé odpovědi na otázky, jak příslušné jevy vypadaly a měnily se. O tom, proč tomu tak bylo, autorka uvažuje spíše zřídka, a když už, tak, myslím, ne vždy dostatečně do hloubky. Příkladem mohou být třeba pasáže o rozvodovosti (s. 56–57), jejíž vysokou intenzitu (dvojnásobnou ve srovnání s majoritou) ve 20. letech 20. století vysvětluje Vobecká zejména postupující sekularizací židovského obyvatelstva, a na mysli tane otázka, zda nežidovské obyvatelstvo nebylo ještě sekularizovanější, a tudíž by jeho rozvodovost měla být také vysoká. Stejně tak postrádám zásadnější interpretaci mimořádně nízké kojencké úmrtnosti u Židů (s. 71–72) či silné emigrace Židů z Čech ve druhé polovině 19. století. Nějakým vysvětlením dotažené

konečně není ani další z objevených zjištění autorky (s. 94–96) o převažující tendenci ke vzdělávání Židů v českých školách, které se však netýkalo středních a už vůbec ne vysokých škol. Zde by jednak jistě pomohla k rozšíření perspektivy práce Guido Kische (*Die Prager Universität und die Juden 1348–1848. Mit Beiträgen zur Geschichte des Medizinstudiums*. Amsterdam: B. R. Grüner 1969, 1. vyd. Mährisch-Ostrau 1935), ale hlavně by bylo potřebné uvažovat, jaké důsledky měla situace, kdy „běžné“ židovské obyvatelstvo i díky vzdělání tíhlo v probíhajícím národnostním zápase k české straně, zatímco intelektuální, ekonomické či politické elity spíše ke straně německé.

Zmínkou o struktuře vzdělání Židů v Čechách jsme se dostali k již kriticky zmíněné páté kapitole práce nazvané „Společenské a ekonomické charakteristiky židovského obyvatelstva“ (s. 89–105). V ní přešla Jana Vobecká od analýzy demografických dat k rozboru sociálních a ekonomických problémů, avšak vzhledem k použité čistě kvantitativní metodologii (doplněné o interpretační podněty Yehudy Dona) a pramenové základně jsou údaje o vykazované obcovací řeči Židů, národnosti, vzdělání, sociální skladbě a profesní struktuře zpravidla omezené jen na 20. století a navíc značně povrchní a mezerovité. Ve prospěch heuristické a metodologické koheze autorka rezignovala na provedení dalšího (nepochybně značně náročného) šířeji rozkročeného výzkumu. Příslušné pasáže, které otevírají mnohem více otázek, než nabízejí odpovědi, proto můžeme považovat víceméně jen za inspirativní prolegomena k dalšímu bádání.

Tolik tedy kritické poznámky k obsahu knihy a závěrem již jen několik „povinných“ připomínek. Vesměs vynikající dojem z publikace, což bohužel nelze nezmínit, totiž poněkud kalí autorská, resp. redakční nedůslednost jejího zpracování. Knížka sice vyšla v takřka samizdatové edici Národohospodářského ústavu Josefa Hlávky, navíc v bibliofilském nákladu

250 kusů (což je vzhledem k její průkopnické povaze velká škoda), to vše by ale nemělo být důvodem k zanedbání elementárních formálních standardů navíc ve skutečně iritující míře. V práci se tak např. cituje hned několikerým způsobem (někde odkazy na literaturu v textu, jinde patové poznámky), jména autorů jsou v poznámkách střídavě uváděna velkým písmem i normálně, s iniciálami křestních jmen i bez nich. Patrně problémy se zalamováním tabulek a grafů způsobily, že v práci najdeme četná prázdná místa (např. s. 65, 70, 81, 91, 94, 99) sahající až k půlstranám, jinde je tabulka nepěkně doslova vecpána až na samotné okraje (s. 142–144). Též kvalita tisku grafů je tak bídná (s. 92), že téměř znemožňuje jejich pochopení. V tabulkách v příloze (s. 117–145) se v tomto směru jinak precizní autorce objevují různé fonty písma, údaje ve sloupcích tabulek jsou nejednotně zarovnány, číslovky vyšší než 1000 jsou psány s mezerou i bez. Nesčetněkrát se index odkazující na patovou poznámku dostal před interpunkční znaménko. V knize shledávám, bohužel, i chyby gramatické (např. nesjednocené psaní z a s ve slovech cizího původu – srov. s. 73 a 74), včetně hrubých (podmínky se měnili, s. 97). Závažnou chybou už spíše věcnou, než gramatickou je i to, že autorka opakovaně mluví (pro období před rokem 1918) o Rakousku a Maďarsku, ba dokonce užívá i pojmu Horní a Dolní Rakousko (sic!), namísto správného Horní a Dolní Rakousy, resp. Uhry a Uhersko.

Vyjmenované nedostatky, a mnohé další, budí dojem ledabyle odvedené práce, rychlého „přelití“ textu diplomové práce do knižní podoby. To je, myslím, velká škoda, neboť práce takových kvalit by si bezesporu zasloužila trochu zodpovědnější zacházení, protože to, co lze ještě tolerovat v případě studentských kvalifikačních prací, stává se u vědeckých publikací nepěknou kaňkou. Přitom Jana Vobecká předložila odborné obci jinak mimořádně vyzrálou, metodologicky precizní práci. Z hle-

diska demografické statistiky použité prameny vytěžila bezezbytku a v případě studia sociálních a hospodářských charakteristik židovského obyvatelstva v době definitivního formování novodobé středoevropské společnosti přinejmenším upozornila na problémy, kterým by se měl věnovat další výzkum. Doufejme, že se ho i za použití dalších metod a pramenů ujme když už ne samotná autorka recenzované práce, tak alespoň badatel podobně důkladný a trpělivý.

Jiří Woitsch

Lenka Kalinová: *Společenské proměny v čase socialistického experimentu.*

K sociálním dějinám v letech 1945–1969

Praha, Academia 2007, 363 s.

Celospolečenské zkušenosti s (reálným) socialismem a jejich kritická reflexe nepochybně patří mezi to nejvýznamnější, čím může česká společnost a věda zaujmout zahraniční (západní) pozorovatele, a jejich výzkumu by proto měla být věnována patřičná pozornost. Bohužel, ani bezmála dvacet let po pádu „nejspravedlivějšího světového řádu“ tomu tak příliš není. Je sice záslužné, že jsou zkoumány politické dějiny tohoto období, objevují se práce tematizující vliv represivních orgánů, někteří sociologové a ekonomové ke srovnávacím analýzám úspěšně využívají data získaná hlavně v sedmdesátých a osmdesátých letech, ale to je bezmála všechno. Pokusů o širěji pojaté sociální dějiny „socialismu“ je jako šafránu a vývoj sociální politiky (včetně zdravotní péče, vzdělávání a do určité míry kultury) v tomto období, což je téma recenzované knihy, byl dosud zkoumán jenom v podobě partikulárních otázek. Druhá věc ale je, je-li za této situace možné a vhodné pokoušet se o „všeobsažnou“ syntézu, třebaže pokrývající „pouze“ časový úsek od osvobození v roce 1945 do pádu reformních politik Pražského jara v roce 1969. K tomu je nutné

říci, že Lenka Kalinová je pro ni mimořádně dobře disponovaná autorka. Sociální historička, která už v šedesátých letech spolupracovala s týmem Pavla Machonina a po roce 1989 vydala řadu statí i knih z oblasti dějin české sociální politiky (uveďme alespoň *Východiska, očekávání a realitu poválečné doby*. Praha: ÚSD AV ČR 2004), nás mohla překvapit skutečně vyzrálou a interpretačně bohatou syntetickou prací, postihující alespoň hlavní kontury poválečného vývoje v této oblasti. Na podobné neočekávané příjemné překvapení si však naneštěstí budeme muset ještě počkat.

Kalinové nelze upřít pozitiva mnohaleté heuristické práce, zejména skutečnost, že z archivních zdrojů, případně z dobových periodik „vynesla na světlo“ ohromné množství dílčích poznatků různého významu, leckdy velice podstatných a dosud prakticky neznámých. Tím ovšem její zásluhy namnoze končí. Recenzovaná práce totiž nedisponuje žádnou strukturou, vyjma elementárního časového členění. Jednotlivé informace jsou za sebou doslova „vršeny bez ladu a skladu“, často aniž by byly podrobněji analyzovány a interpretovány, ať už v historickém, komparativním, nebo sociálněvědním rámci, což při relativně dlouhých a nestrukturovaných kapitolách a absentujícím rejstříku činí text bezmála nečitelným a dále naprosto nepoužitelným. Čtenář by asi udělal nejlépe, kdyby knihu – doslova – rozstříhal na jednotlivé odstavce a ty si podle vlastního uvážení vložil do kartotéky, k takto „zefektivněným“ informacím by ale leckdy musel řadu věcí přidat. V případě zásadních politických zvratů, ale i sociálních hnutí (jako byly dělnické stávky po vyhlášení měnové reformy v roce 1953) totiž autorka většinou jen odkazuje na existující literaturu, aniž by tyto události více přiblížila, a tím spíše to platí o tématech, jimž dosud nebyla v české odborné literatuře věnována pozornost. Jednoduše řečeno, Kalinové přes veškerou erudici a akribii chybí potřebný nadhled a její knize systematické uspořádání: nebylo by napří-